

Kamusallığın Gelişimi ile Kamusal Alanların Nitelikleri Arasındaki İlişki¹

DOI: 10.26466/opus.779844

Hasan Taşçı *

* Dr, Esenler Şehir Düşünce Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

E-Posta: hbcordanoglu@gmail.com

ORCID: [0000-0002-8323-9169](https://orcid.org/0000-0002-8323-9169)

Öz

Şehir tarihi boyunca toplumların öncelikleri ve beklentilerine göre farklı formlarda ortaya çıkan kamusal alanlar, ontolojilerine uygun olarak çok farklı kullanımların sahnesi olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı kamusal hayatın gelişimine etki eden beklentileri karşılamaya dönükken, diğerleri ise güncelin ortaya çıkardığı durumların birer tezahürü olmuşlardır. Diğer yandan kamusal alanların, toplumların tarih boyunca taşıdıkları sosyal kültürel yaşam biçimlerinin mekâna yansıyan şekli olduğunu söylemek mümkündür. Bu alanlarla toplumun kültürü ve hayat tarzı arasındaki ilişki sürekli bir etkileşim ve iletişim içinde sürüp giden karşılıklı ilişkidir. Bu açıdan değerlendirilecek olursa kamusal alanlar bir planlama ögesi olduğu kadar aynı zamanda bir kent sosyolojisi ögesidir ve bu konudaki çalışmalar şehrin fiziksel planlaması kadar sosyolojisini de ilgilendirmektedir. Bir mekânı tanımak ve anlamlandırmak için kendisini ortaya çıkaran zamanın şartları ve toplumun beklentilerini anlamak gerekmektedir. Bu çalışmada kamusal alanlar fiziksel bir kentsel öge olmaktan ziyade ortaya çıkmalarına yol açan toplumsal öncelik ve beklentiler açısından ele alınmıştır. Eski Yunan'dan günümüze kadar uzanan süreci ele alan çalışmada bahse konu bu beklentilerin ne ölçüde kullanıma dönüştüğünün tespiti çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, mekân, kültür, kent sosyolojisi

¹ Kent Meydanı ile Kent Kent Kimliği, İlişkisi Üsküdar Meydanı Örneği adlı doktora tezinden geniş ölçüde yararlanılarak hazırlanmıştır.

The Relationship Between Development of Publicity and Characters of Public Spaces

*

Abstract

Throughout the urban history, public spaces that have appeared through various forms based on the priorities and expectations of the societies have witnessed different uses according to their ontologies. While some of them have been to meet the expectatitions that impacted the development of public life, the rest are manifest of situations that ocured as a result of the recent. On the other hand, it is possible to say that public spaces are the reflection of ages long socio-cultural lifestyle of the societies. The relationship between these spaces and the culture and lifestyle of the society is an example of the relationship that is reciprocal and long lasting. If assessed from this perspective, as much as public spaces are element of planning, they are also an element of urban sociology and studies in this field require not only physical planning but also sociological planning. In order to get to know and to make sense out of a place it is necessary to understand the societal expectations and the conditions of the time composed it. In this study, public spaces have been evaluated based on the societal expectations and priorities that led them them emerge rather than being a physical urban element. The core aim of the study that covers the period from Ancient Greek until today is to determine to what extent these expectations have turned to be in use.

Keywords: *Public space, place, culture, urban sociology*

Giriş

Kentsel mekânın üretimine ilişkin varsayımlar dönemin önceliklerine göre değişse de, mekânlar her dönemde bir örgütlenmenin neticesi olarak ortaya çıkmışlardır. Toplumsal önceliklerin ve beklentilerin mekânsal örgütlenmesi diye tanımlayabileceğimiz bu durum mekânın ontolojik olarak izahı anlamına gelmektedir.

Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar morfolojik olarak hangi tür malzemelerden, hangi doğal şartlar altında yapılmış olduğunun araştırılmasından daha önemli olan o mekânın hangi kentsel algı ile yapıldığıdır. Bu, sosyal mekânın “*sadece fiziksel üretim araçlarıyla değil, o toplumu kuran ilişkiler örgüsüyle*” anlamlandırılabilmesi için böyledir (Yırtıcı, 2005, s.1). Mekânın üretimi ve günümüz için daha geçerli bir sav olan tüketimi, öncelikleri çerçevesinde gerçekleşir. Öncelik, çoğu zaman üretim ilişkileri diye adlandırılan ekonomik bir tercih olmakla birlikte, zaman zaman politik, askeri, dinî ve başka şekillerde de karşımıza çıkabilmektedir. Şehri ve oradaki mekânları, sosyal, kültürel ve kimliksel arka planlar olmadan anlamak, algılamak ve yorumlamak bir araştırmacıyı sağlıklı çözümlere götürmez. “Mekânın doğasını” anlama çabası olarak adlandırabilecek çalışmalar sayesinde insanla mekân, toplumla mekân ve mekânla mekân arasındaki ilişkiler bütünü kavranabilmiş olacaktır. Kaldı ki mekânla toplumun ve insanın ilişkisi, bu ikisi üzerinden mekânla mekânın ilişkisi, insanın ve toplumun mekânla ilişkisi ise mekân üzerinden kendileriyle ilişkileri anlamına gelmektedir. “Şehircilik bu anlamda sosyal bir faaliyet” (Granai ve Francoise, 1996, s.5). Bir nesne olduğu kadar, bir özne de olan kentsel mekânın organik ve sembolik yapısı, Kürşat Bumin’in Patrick Gaddes’e dayanarak belirttiği gibi, bir cetvel ve bir pergelle anlaşılabilir. Bir bilim olarak şehircilik ‘kent’in şii ve metafiziğini’ anlayamaz, ayrıca anlamak da istemez (Bumin, 1986, s.3). Söz konusu metafiziği anlamak için ihtiyaç duyulan şey, teknikten daha çok mekânın felsefesi ve teknik donanımlardan daha çok amaçların belirlenerek, mekâna dair yapım programının oluşturulmasıdır (Sommer, 1969, s.9). Yeni teknolojilerin sağladığı imkânlarla bağlı olarak geleneksel kent kavramının çözüldüğü, hiyerarşik ve yoğun kent merkezleri yerine çok merkezli, düşük yoğunlukta ve fragmanter yapıda yeni yaşam alanlarının ortaya çıktığı bir kent ve ona eşlik eden yeni bir yaşam formatı sunmaktadır” (Yırtıcı, 2005, s.10). Şehrin bütünlük duygusunu kaybettiğini

ifade eden Nebatî'ye (2020, s.342) göre, kırsaldan kopup gelen insanlar bir yerde yaşarken, muhafazakârlar başka bir yerde, kendini modern olarak tanımlayan kesim başka bir yerde kümelenmiştir. Orta sınıflar, alt sınıflar ve üst sınıflar aynı mekânları paylaşmakta, daha üst sınıflar alttakilerle irtibatı en aza indirmek için yaşam alanlarını duvarlarla, güvenlikle çevrelemektedir. Bu haliyle mekânın en önemli özelliklerinden biri de, doğadan uzaklaşmış, büyük ölçüde toplumsal özellik kazanmış olmasıdır (Tümertekin, 1997, s.12). Kentsel mekân artık coğrafi şartların biçimlendirdiği bir yerden çok insan algı ve yaşayışının ortaya çıkardığı bir yerdir. Ancak bu algı, mekânı salt altyapıya indirgeyen ve onun ruhunu yok eden bir anlayıştır. Altyapıya indirgenen kentsel mekânda her şey kısa süre içinde tekrar yıkılmak ve yeniden yapılmak için inşa edilmektedir. Günümüz üretim ilişkileriyle mekân arasındaki bağları belirleyen en temel unsurun bu olduğu söylenebilir.

Kentsel mekânın varlıksal açıdan değerlendirilmesinde dikkate değer hususlardan biri de devlet ve şehrin olmazsa olmaz bir varlık ilişkisi içinde olmalarıdır. İbn Haldun'a (1997, s.226) göre devlet olmak şehirde yaşamayı icap ettirmektedir. Bunun sebebini ise insanın sosyal bir varlık olarak hayatını devam ettirebilmesi ve devletin kendini ancak şehirde savunabilmesi olarak açıklar. İbn Haldun'a göre şehirler ayrıca devletin gücünün ve ihtişamının bir göstergesi olup aynı zamanda kamusal gücün de varlığının anlatımıdır.

Bu çalışmanın temel savı kamusal alanların tarih boyunca farklı beklenti alanlarıyla ortaya çıkıp geliştiği ve beklentilerine uygun kentsel kamusal formlar oluşturduğudur. Bu önerme çerçevesinde kamusal alanların gelişime etki eden faktörler ile kamusal alanlar arasındaki ilişki ele alınacaktır.

Kamusallığın Gelişimine Etki eden Faktörler

İnsan deneyimlerinin, davranışlarındaki duyguların ve bireysel duyguların dışsal ve içsel baskıya bağlı olarak düzenlenişinin ve bütün bunların sonucunda bir anlamda insanın tüm görüşlerine ilişkin yapının belirli bir yöne doğru neden ve nasıl değiştiği sorusu her zaman geçerliliğini sürdürür (Elias, 2005, s.10). Birey ve toplum, ego ve sistem birbirlerinden bağımsız olarak var olan iki olgu oldukları ve bunlardan birincisinin yani insanın esas gerçeklik, ikincinin ise bir yan fenomen olarak görülmesi gerektiği düşünce-

siyle, insanla ilgili sosyolojik olan ya da olmayan bütün kuramlarda süreç karakterini göz önüne almak gereklidir (Elias, 2005, s.18). Dolayısıyla bir sosyal olguyu izah edebilmek için tarihsel süreç içinde bireyi ele almak gerekecektir. Çünkü kişilik yapıları ile toplum yapıları birbirlerinden ayrılmaz bir etkileşim içindedirler.

Batı düşünsel ve siyasî yapısının ürünü olan kamusal kavramı ilk olarak adaletin tecelli ettiği yer olarak ortaya çıkmıştır. Habermas'ın (2007, s.203) Kant'a dayandırarak belirttiği gibi kamusal/aleniyet adaletin tecelli edeceği yegâne zemin olmakla birlikte aydınlanmanın da yöntemidir. (Habermas'a (2007, s.60) göre Eski Yunan'da kamusal hayat (bios politikos) pazar meydanı olan agorada cereyan eder. Öte yandan Yunanlılar'ın bilincinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük ve istikrar âlemi olarak yükselir. Her şey ancak kamunun ışığında açığa çıkar, herkesin gözüne orada görünür. Meseleler vatandaşlar (aile reisi olarak özel hayatta özerk olanlar) arasındaki konuşmalarda dile gelir ve şekillenir, eşitler arasındaki çatışmada en iyi olan ortaya çıkar ve gerçek özüne bürünür. (Habermas, 2007, s.60).

Eski Yunan'da ortaya çıkan kamusalın gerekçelerine bakılacak olursa, işlevsellik açısından hukukî ve siyasî olmak üzere iki boyutu vardır. Tarihsel süreç içerisinde oluşan zihinsel gerçekler ise en çok adaletsizlik ve yönetenlerin gücünden şikâyetçi olduğuna dairdir. Bu olgulardan birincisi hukukî diğeri ise siyasîdir. Kamusal ve kamusal alan aleniyetin ve dolayısıyla adaletin tecelli ettiği yerdir. Yunan site devletleriyle birlikte gündeme gelmeye başlayan yönetime katılma, vatandaşlık olgusuyla birlikte kamusal kavramının da gelişmesine sebep olmuştur. İnsanların bir araya geldiği mekânlar çok daha önceki tarihlerden itibaren var olmasına rağmen bugünkü anlamda kamusal iktidarın paylaşımı ve adalet dağıtımının tek elde olmadığı dönemlerle birlikte daha çok görünür olmaya başlamıştır.

Eski Yunan'da adalet arayışının bir tezahürü olan kamusal Ortaçağla birlikte hükümdarın gücünün burjuva tarafından kısıtlandığı alan olarak gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde burjuva kamu topluluğunun mevcut egemen gücün karşısına diktiği ilke, yani aleniyet, bu egemenliği bizatihi değiştirmeyi amaçlamaktadır (Habermas, 2007, s.95). Kant'ın pratik aklın yasası olarak tanımladığı ve temelde hükümdarın mutlak iktidarının sınırlandırılmasına yönelik çabalar sonucunda, yasa koyucu da bu yasanın denetimine tabi olmak zorunda kaldığında, kamuoyu devlet ile toplum arasın-

daki arabuluculuğun siyasal işlevlerine eklenmişti. Bundan dolayı Kant'ın aleniyet ilkesi tek başına siyasetin ahlâk ile uyumunu güvence altına alabilecek ilke olarak kabul edilir. Kant, kamusallığı/aleniyeti aynı zamanda hem hukuk düzeninin ilkesi hem de aydınlanmanın yöntemi olarak ortaya atmıştır (Habermas, 2007, s.203).

Fransız İhtilâli'nden sonra ise toplumda eşit güçler vardır. Bir tarafta yönetici güç, diğer tarafta onun iktidarını sınırlayan burjuva. Haddizatında yönetici güç eskisi gibi aristokrasi değil burjuvanın kendisidir. Ama yönetim süjesinin dışında kalanlar yine de yönetenlere karşı bir sosyal toplum olarak vardırırlar ve bu dönemde kamusal alana düşen, devletle toplum arasındaki problemlili bölgede arabuluculuk görevini üstlenmektedir. Ortaçağ şehrinde kamusal alanın yapısı farklı güç merkezleri arasındaki dengenin sonunda ortaya çıkan uzlaşmaya dayalı bir yapıdır (Benevolo, 1995, s.61).

Batı dünyasının tasavvurunda kamusallık aynı zamanda ahlâkın başladığı yerdir. Durkheim, cemaate bağlılığın başladığı yerde ahlâkiliğin başladığını söyleyerek, adalet arayışlarıyla başlayan kamusallık talebinin geldiği noktayı izah etmektedir (Topçu, 1998, s.42). Tolstoy (2005, s.332) Batı zihin algısında cemaatin önemini, bireyin kendi başına temiz kalamayacağını, temiz olabilmek için birlikte olmaları gerektiğini ve bir cemaate karışmalarının şart olduğunu vurgulayarak belirtmiştir. Cemaat unsuru İslam toplumsal algısı için de son derece önemlidir. İslam şehri başlı başına insanların cemaat halinde erdemli bir hayat sürmesini sağlayacak ve bu çerçevede bireyi ve toplumu biçimlendirecek mekânın adı olarak da tanımlanmaktadır (Ökten, 2011, s.12).

Sosyal bir varlık olan insan, fiziksel ihtiyaçlarının tamamını tek başına karşılayamadığı gibi zihinsel ve ruhsal olarak da başka insanlarla bir arada olmak ve iletişim kurmak ihtiyacı hisseder. Gelişen bilgi teknolojileri sayesinde gittikçe yalnızlaşan insan için kamusal açık alanlar bir sosyalleşme ve *tesadüf verimliliği* alanlarıdır. Eski Yunan'dan günümüze kadar kamusallığın ve ona bağlı olarak kamusal alandan beklentilerin gelişimi şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 1. Kamusallığın ortaya çıkışı ve gelişimi.

Dönem	Ortaçağ Öncesi	Ortaçağ	Ortaçağ Sonrası	Sanayi İhtilâli Sonrası	Bilgi Toplumu
Beklenti Düzeyi	Adalet talebi	Hükümdarın gücünü kısıtlama	Arabuluculuk	Ahlâk	Sosyalleşme
	(adalet ancak kamusal alanda gerçekleşir)	(hükümdarın gücü bireyler lehine ancak kamusal alanda sınırlandırılabilir)	(yönetime ortak olan toplum ile devlet arasında arabuluculuğu kamusal alan sağlayabilir)	(kapitalist ilişkilerin sisteminin hâkim olduğu düzlemde ahlâk ancak kamusal alanda sağlanabilir)	(Bilgi teknolojilerinin yalnızlaştırdığı insan için kamusal açık alanlar sosyalleşme alanıdır)

Kamusal açık alan talebi toplumlar tarafından dile getirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Söz konusu bu talep dönemin şartlarına göre biçimlenmiş buna paralel olarak da toplumu ve mekânı biçimlendirmiştir. Bu biçim ise kamusal açık alanlar şeklinde tezahür etmişti. Kamusal alan herkes için bir beklenti alanıdır. Kahramanlıklarını göstermek isteyenler de, ne kadar erdemli olduğunu anlatmak isteyen de, adalet bekleyen de bu alanda buluşmaktadır.

Yukarıdaki tabloda yer alan beklenti alanlarından bir sonraki öncekileri ortadan kaldırmayıp, ek bir fonksiyon ve/veya beklenti alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda kamusal alanların kullanım amaçları gelişen kamusalığa paralel olarak sürekli artış göstermiştir. Günümüz bilgi toplumunda kamusal alan, adalet talebinin dile geldiği, iktidarın gücünün dengelendiği, toplumla yönetim erki arasında arabuluculuk görevi gören, insanların sosyalleştiği ve ahlâkî normların görünür olduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Kamusal Açık Alanların Temel Nitelikleri

İnsan her eylemini bir mekânda gerçekleştirir. İnsanın üzerinde yaşadığı, çalıştığı, yürüdüğü, eylemlerini yaptığı, maddi ve zihinsel ürünler verdiği alanlar onun yaşam mekânlarıdır. Bu mekânlar fiziksel ve sosyal özellikleri barındırmaktadır. Kimi örneklerde boşluğun biçimi, ölçeği ve kurgusu öne çıkar, kimilerinde aslanan bu alanlara yaşamın nasıl yansıdığı, yaşamın kendini bu mekânlarda nasıl yeniden ürettiğidir (Tokcan, 2001, s.11). Kentsel

mekânlar birçok açıdan farklılaşır, özelliklerine, formlarına ve ontolojik arka planlarına göre bölümlere ayrılırlar.

Kamusal alanı tanımlarken, kamusal ve alan sözcükleri tek tek ele alınacak olursa, İngilizcedeki *public* (topluma ait olan) ve *space* (alan) sözcüklerinden mürekkep bir yapı olup “topluma ait” olarak açıklanabilir. “Kamu sözcüğünün İngilizce de bilinen ilk kullanımı “toplumun ortak çıkarı” anlamında iken, on yedinci yüzyıl sonlarında “herkesin denetimine açık olan” anlamında kullanılmaya başlamıştır. Fransızcada “le public” Rönesans döneminde yaygın olarak “ortak çıkar ve politik topluluğu” ifade etmiş ve giderek sosyalliğin özel bir bölgesi haline dönüşmüştür” (Kaya, 2001, s.401).

Anlatı türlerindeki mekân ise kurgusaldır ve içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duysal gelişmeleri doğrultusunda şekillendirilmiştir; sürekli yeniden yaratılır, biçimlendirilir ve mekân etkin kurucu bir değer olarak üzerindeki etkiler, onları tinsel doğuş ve oluşlara hazırlar. Ayrıca etimolojik açıdan mekânın 'kevn' den yani 'oluş', 'ortaya çıkma', 'mevcutlaşma', 'vücut bulma' anlamındaki bir kökten türemesi, sözcüğün ontolojik bir söylemi içerdiğini de göstermektedir (Korkmaz, 2007, s.401).

Harvey'e , 2009, s.18-19) göre kentsel olguları ve genelde toplumu anlayabilmek için uygun bir mekân kavramını tanımlamak hayati öneme sahiptir:

“Mekânı mutlak bir kavram olarak görürsek, maddeden bağımsız bir “kendinde şey” haline gelir. Olguları ayırt edebileceğimiz ve sınıflandırabileceğimiz bir yapıya sahip olur. Göreli mekân görüşü ise, onun sadece birbirleriyle bağlantı halindeki nesnelerin varlığı sayesinde var olan, bu nesneler arasındaki bir ilişki olarak anlaşılmasını gerektirir. Mekânın göreli olarak bakılabileceği başka bir yön daha var. İlişkisel mekân. Mekânın, Leibniz'in bakışıyla nesnelerin içinde görülmesi ve bu anlamda nesnelerin de ancak kendi içinde başka nesnelerle ilişkiler içererek ve bunları temsil ederek var olduğunun kabul edilmesi... Bir kez mekânın ne olduğunu anlar ve onu göstermenin yollarını bulursak, o zaman insan davranışları anlayışımızı genel bir mekân kavramı içine oturtup, kentsel olguların içine girebiliriz... Mekân kendi başına mutlak, göreli ya da ilişkisel değil, duruma göre bunlardan bir ya da birkaçı olabiliyor. Mekânın uygun kavramlaştırılması sorunu insan pratiklerinin onun karşısındaki durumuna göre sonuçlandırılıyor. Başka türlü söylemek gerekirse, mekânın doğasından doğan felsefi sorulara felsefi yanıtlar yok. Yanıtlar insan pratiklerindedir. Bu durumda

“mekân nedir” sorusunun yerini “değişik insan pratikleri nasıl değişik mekân kavramlaştırmaları yaratıp kullanıyor?” sorusu alıyor. Örneğin, mülkiyet ilişkisi teknelci denetimin içinde işleyebileceği mutlak mekânlar yaratıyor. Nüfus, mal, hizmet ve bilgi hareketleri göreceli mekânda oluşuyor. Çünkü mesafenin direnişinden kurtulmak para, zaman, enerji ve benzerlerini gerektiriyor. Arazi parselleri de getiri sağlıyor, çünkü başka parsellerle ilişkileri var. Demografi, piyasa ve perakende satış güçleri bir kentsel sistem içinde yeteri kadar gereklidirler ve ilişkisel mekân, kira biçiminde toplumsal insan pratiklerinin bir unsuru olarak vücut bulur. Kentsellik ve toplumsal süreç-mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetlerinin belirli mekân kavramları ihtiyacını nasıl doğurduğunu ve günlük toplumsal pratiğin mekânın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair derinmiş gibi görünen felsefi sınırları nasıl kolayca çözüverdiğini anlamamızı gerektirmektedir.”

Bu mekânlar ana çizgileriyle özel, kamusal ve yarı kamusal alanlar diye ayrılmaktadırlar (Gökgür, 2008, s.29). Jan Gehl (2011, s.59) bunlara ilave olarak bir de yarı özel mekân ayrımı yapmaktadır. Bu alanlar konut önlerindeki bahçeler ya da binaların ön bahçeleri gibi daha çok özel mülklerdeki açık alanlardır. Müspet veya menfi kullanımlarının çevredekiler üzerinde etkisi olan bu alanlar mülkiyet olarak özel alanlar olmakla birlikte kamusal yönleri sahiptirler. “Kamusal mekân kavramı, özel mülkiyet mefhumunun doğduğu ve kolektif hakların kurumsal olarak tanımlandığı 19. yüzyılda, ütöpic bir kapitalist toplum inancı içerisinde ortaya çıkmıştır. Kamusal mekân, fiziksel, zihinsel ve ruhsal erişimin serbest olduğu ve bireylerin kendilerine mal edemeyecekleri, kapsayıcı bir mekândır” (Alves, 2009, s.39).

Kamusal alanlar sosyalliğin oluştuğu, insanların toplumla ve diğer insanlarla ilişki kurduğu, ortak kültür ve kimliğin biçimlendiği yerlerdir. “Kentın özel alanlarında bireyin kişisel özellikleri gelişirken, kamusal alanlarda ise sosyal ilişkileri gelişmektedir. Kamusal mekân, toplum için planlanan, düzenlenen veya dönüşüm sonucu kendiliğinden oluşmuş, toplumun her kesiminin kullanımına açık yerlerdir” (Tokcan, 2001, s.21)

İnsanların iletişim ve etkinliklerine zemin oluşturma bağlamında, kentsel kamusal mekânlar bu işlevlerin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araçlardır. Kentın toplumsal bütünlüğü ve kent yaşamının canlanması, kısmen yapısal biçimin dış mekânlarla ilişkisine ve bu mekânların aşama düzenine, çeşitliliğine ve özelliklerine bağlıdır. Bu basit bir nicelik veya boyut sorunu olmayıp, psikoloji ve simgeselliklerin karmaşık bir yorumudur. Kamusal

mekânlar kent halkının adeta aynası olup, yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtır, yerel halkın sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili ipucu verir (Okay, 2007, s.39).

Mumford'a (2007, s.32) göre günümüz kentlerine ait bütün formlar, kent öncesi köy uygulamalarına aittir. Mumford bunu "kentnin ilkel yapısı köyün içinde mevcuttu" şeklinde ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre kronolojik açıdan daha sonra yapılanlar daha önce uygulanmış yerleşim formlarını geliştirmekten ibarettir.

Kamusal mekânların en belirgin özelliği insanların herhangi bir izne ve önceliğe tabi olmadan rahatlıkla girip çıkabildikleri mekânlar olmalarıdır. Bu tanımla kentsel kamusal mekânları sokaklar (caddeler buna dâhildir), meydanlar, parklar olarak tasnif etmek mümkündür. Son senelerde sayıları hızlı bir biçimde artan alışveriş merkezleri (AVM) ise giriş çıkışın belirli bir ekonomik güce ya da kontrole tabi olmasından ötürü "birincil kamusal alan" olarak sayılmamaktadırlar. Ayrıca kamusal alanlar için önemli kriterlerden biri olan mülkiyet kavramı da AVM'leri bu tasnifin dışında bırakmaktadır. Ancak bu teknik verilere rağmen AVM'ler; insanların bir araya geldiği, sosyalleştiği, tesadüf karşılaşmalarını yaşandığı yerlerdir.

Kentsel kamusal mekânın en temel özelliği, özel mekânın dışlayıcı karakteristiğinin aksine, toplayıcı, davet edici ve dâhil ediciliğidir. Ne kadar farklı olursa olsun kentte olan her şeyi ve herkesi içine alır. Kamusal mekân şehrin ana bütünleşme aracıdır. Sakinlerin veya orayı kullananların başka hiçbir ortak özelliği olmayabilir, ama kamusal mekânı her zaman ortak olarak paylaşırlar. Kamusal mekânların en belirgin özelliklerinden biri de değişik kullanıcılarının kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı ve tekrar öğrendiği yerler olmasıdır (İnceoğlu, 2007, s.2).

Kamusal alanın önemini kaybedip etmediğine dair bir tartışmanın ortasında bu alanın temel niteliklerini ortaya koymanın birçok zorluğu vardır. Bunun yanında kamusal alanların nitelikleri de değişmekte, bu durumda bir derecelendirme yapmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bir kent meydanından daha çok ilgi gösterilen ve toplanma mekânı haline gelen modern zamanın alışveriş merkezlerinin ve herkesin rahatlıkla erişip, dolaşabildiği alan olan internetin nasıl değerlendirileceği de önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır.

Pelin Gökğür'un (2008, s.16) "Kamusal alanlar öncelikle hareketlilik ve erişimin var olduğu alanlardır" tarifindeki iki unsur hareket ve erişimdir.

Bu tarifteki hareket bedensel bir hareket olarak tanımlanacak olursa internet bir kamusal alan, en azından birinci dereceden bir kamusal alan olarak kabul edilemeyebilir. Diğer yandan “erişim” kriteri belirli şartlara bağlı olup olmama durumuna göre farklılık göstermektedir. Alışveriş merkezlerine veya internete erişim bir maddi bedel istediği için buraları da birinci dereceden bir kamusal alan kabul edilecek midir? Bu sorular daha uzun zaman şehrin ve kent sosyolojisinin tartışma konusu olmaya adaydır.

“Kamusal alanlar, sosyal faaliyetler (açılış törenleri, seçim kampanyaları, festivaller), kültürel faaliyetler (sokak tiyatroları, konserler, dinî törenler), alışveriş, sportif faaliyetler, politik ve sendikal eylemlerin yapıldığı, ticarî işlevlerin de yer aldığı açık alanlardır” (Gökgür, 2008, s.17). Toplumsallaşma, sosyalleşme alanlarıdır. İnsanlarla yan yana olmak, selamlaşmak, özür dilemek, danışmak, yer sormak, bakışmak gibi eylemlerin gerçekleştiği yerdir. Buradaki en önemli eylemlerden biri de fiziksel temastır. Müslümanların sosyal hayatında camide yaşanan bu durum İslam dışı topluluklarda kamusal alanlarda, kent meydanlarında ve parklarda ortaya çıkmaktadır. İleri teknoloji ve bir araya gelmeden sağlanan iletişimler sayesinde insanların artık eskisi kadar kamusal alanları kullanmadığına dair tezin doğru olmadığı bu alanların kullanımına yönelik talebin artışında anlaşılmaktadır. Bir taraftan kamusal alanların ve kamusal alanların önemini artırıp ya da azaldığına dair tartışmalar sürerken, diğer yandan geleceğin şehrine dair planlamalarda bile bir meydan ve park formu mutlaka görülmektedir.

İster sokak, ister meydan olsun, kamusal alanların temel özellikleri birbirlerine benzer. Kullanıcılarını yönlendirmede bazı farklılıklar taşımalarına rağmen gerek sokak veya caddeler, gerekse meydanlar ve parklar temel olarak; adalet arayışı, kamu gücüne karşı durma, toplumsallaşma ve sosyalleşme talebi, kimlik oluşturma, sosyal ve mekânsal formların karşılaşması, mal ve fırsat olanaklarının dolaşımına katkı sağlama, planlanmayan karşılaşmalara yol açma şeklinde sıralanabilecek işlevlere sahiptirler.

Kamusal Alanlar Toplumsal Taleplerin Dile Getirilme Alanlarıdır

Şehrin ortaya çıkışından beri var olan ve zaman içinde form değiştiren kamusal alanlar her dönemde başka bir beklenti düzeyinin mekânsal organizasyonu olmuşlardır. En başta adalet arayışının mekânsal örüntüsü olarak çıkan kamusal alanlar zaman içinde bir önceki fonksiyonu kaybetmeden,

yeni fonksiyonların da eklenmesiyle çok daha işlevsel hale gelmişlerdir. Günümüzde ise hemen her beklentinin ve itirazın dile getirildiği, toplumsal taleplerin en güçlü şekilde muhataplarına duyurulduğu alanlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler. Örneğin Amerika’da polis tarafından 29 Mayıs 2020 tarihinde öldürülen George Floyd için adalet arayış sokak ve meydanlarda gerçekleşirken, bu eylemler aynı zamanda iktidarın gücünün kısıtlanması taleplerini de içermektedir.

Kamusal Alanlar Toplumsallaşma ve Sosyalleşmeye Katkı Yaparlar

Şehre dair tanımlamalardan birçoğu sosyolojik boyuta vurgu yapmaktadır. Şehirde bir arada yaşayan insanların ilişkileri yazılı veya şifahi bir dizi kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu kuralların oluştuğu, birincil olarak uygulandığı ve her şeyden önce bunlara ihtiyaç duyulan alanlar kamusal alanlardır. Kent içinde yapılan uygulamalar zincirleme etkilere yol açarlar. Bunlar da yalnızca ekonomik ya da politik değil, insanın tarihi, mirası, ataları, çocukları, geleceği ile olan ilişkileri anlamlandıran ya da anlamını tahrip eden özellik taşırlar. Bu bakımdan estetik, herhangi bir konuya yalnızca pratik açıdan yaklaşım değil, o konuyu çok yönlü olarak değerlendiren yaklaşım demektir (Erzen, 2007, s.49). Burada bahsedilen çok yönlülüğü sağlayan kentsel alanların kamusal alanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Kamusal Alanların Kimlik Oluşturma Etkisi Vardır

Özellikle metropollerde yer alan kamusal alanlar birer kartvizit rolü üstlenmektedirler. Bu alanlar görsel bir kentsel marketing içinde kente uygun imaj verebilmek için yetkililer tarafından kullanılan birer araçtır. “Kent kimliğinin en etkin öğelerinden biri fiziksel çevredir. Kentin sunduğu servisler, sağladığı ya da desteklediği yaşam biçimleri, imkân verdiği sosyal etkileşim çeşitlemeleri yanı sıra imgesel karakteri ile kentin fiziksel çevresi kimliğin tanımında önemli rol oynar” (Asatekin, 2001, s.57). Ancak bu tanımlamada kamusal alanın kimlik alanı olma özelliği tek yönlü olarak ele alınmıştır. Kentsel kamusal alanın kimlikle ilişkisi kimliği ifade etmeyle sınırlı olmayıp, kamusal alanın bizatihi kimlikten etkilenip biçimlenen yerlerden biri,

belki de en önemlisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu karşılıklı ilişki birbirini çoğaltarak devam eden bir etkileşim zincirini ortaya çıkarmaktadır.

Kamusal Alanlarda Sosyal ve Mekânsal Formlar Karşılaşmalar

Mekânsal form ile sosyal form arasındaki ilişki karşılıklı etkileşim ilişkisi olmakla birlikte, önceliği sosyal yapıya vermek daha yerinde bir yaklaşım olabilir. İnsan tek başına sürdürdüğü hayattan sosyal yaşamaya geçince bireysel olarak kullandığı mekânı da içinde yaşamaya başladığı toplumun öncelik ve ihtiyaçlarına göre bir başka biçimde düzenlemeye başlamış olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, toplumsallık-mekân ilişkisinde etkileme dairesinin başlangıç noktasında sosyallik vardır denilebilir. Bir başka ifadeyle “şehir strüktürü içinde yer alan kamu mekânları toplu yaşamın tüm etkinliklerinin gerçekleştiği, tarihi ve güncel sosyo-kültürel yapısının mekâna yansıdığı alanlardır” (Atabay, Pilevharian, 2002, s.41). Ebru Erdönmez’e (2005, s.24) göre; “mekânın insanı okuması neticesinde insan mekânı biçimlendirir. Mekân okuyup algıladığı resme göre biçim değiştirir, toplumundan aldığı form ve renklere göre şekil alır”. Oluşan form ve renkler mekânın varlığını devam ettirdiği müddetçe toplumla arasındaki ilişkinin niteliğini de belirler.

“Kamusal alan, kullanıcılar için pozitif bir imaj oluşturmayı sağlar, nüfus grupları arasında farklı değerleri ve benzeşmeyen anıları paylaşarak iletişimi destekler. Bu alanlar, kentler için bölgesel hatta uluslar arası çekicilik ve şöhret sağlayan özelliğe sahiptirler. Buraları arabuluculuk, iletişim, katılım gibi teorik özelliğiyle tanımlanmaktadır” (Gökgür, 2008, s.7). Bu tanımlamaya göre kamusal alanlar aynı zamanda kişisel formların, mekân ve toplumsal formlarla da karşılaşma etkileşimde bulunma yeri olarak değerlendirilebilirler. Toplumsal grupların iktidardan şikayet ve beklentilerini dile getirme yeri olarak kamusal alanlar bu işlevlerinden dolayı toplum ile iktidar arasında arabulucu görevi de görmektedir.

Kamusal Alanlarda Bilgi, Mal ve Fırsat Olanaklarının Dolaşımını Sağlamır

Başlıkta sayılan kavramlar insanla birlikte ortaya çıkan, insanın artan dolaşım hızına paralel olarak yayılan, çoğalan, karşılıklı etkileşim sağlayan, özellikle de günümüz ekonomik ve sosyal ilişkilerinde çok önemli roller oynayan kavramlardır. Bunların dolaşım rahatlığı ve hızı insanlarınkiyle paralel-

lik göstermekte olduğundan, en hızlı şekilde açık kamusal alanlarda dolaşım çoğalabilmektedirler. “Bir arada bulunma, bilgi geçişini ve paylaşılan bilgiyi artırmaktadır. Paylaşılan bilgi de kültürel değerlerin yükselmesini sağlamakta, böylece bu mekânlar, hem birey ve mekân kimliğinin hem de bireyin diğer bireylerle ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır” (Kılıç, 2001, s.8). Kamusal alanı kullananların çoğalması, kullanım aralığının azalması, süresinin artması bu dolaşımı hızlandırırken, tersi durumlarda ise dolaşımın miktar ve hız olarak azalacağını söylemek mümkündür.

Kamusal Alanlarda Planlanmayan Karşılaşmalar Meydana Gelir (Tesadüf Verimliliği)

Kamusal alan farklı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapıdan insanların karşılaşma yeri olarak tanımlanmaktadır (Gökgür, 2008, s.14). Hangi formu olursa olsun kamusal açık alanlar izinsiz olarak serbestçe girilebilen yerler olduğundan dolayı her sınıftan, renkten ve inanç grubundan insanın karşılaştıkları yerlerdir. Bundan dolayıdır ki, kamusal alanlar tesadüf verimliliğinin (sözcük anlamı; beklenmedik şeyleri tesadüfen bulma) gerçekleştiği yerlerdir. (Gökgür, 2008, s.20).

Söz konusu verimliliğin en belirgin olduğu alan “kentlileşme” diye tanımlanabilecek olan, çevreden etkilenme neticesinde yeni kentlinin kentleşme sürecine vereceği katkıdır. Kentli birey özel bir çabaya gereksinim duymadan, kamusal alanda karşılaştığı kentsel form veya kentlilerden edindiği bilgi ve görgü sayesinde kentlileşme sürecine girecek veya karşısındakine bu yönde etki edecektir. Özellikle sosyal alt grupların kendilerine özel yaşam alanlarını (siteler) oluşturduğu günümüz banliyö sistemli şehirlerde, sosyolojik bütünlük ve sosyal kimlik açısından tesadüfi karşılaşmanın sağlayacağı sosyal verimliliğe çok ihtiyaç vardır ve bunun en rahat sağlanabileceği mekânlar meydanlardır.

Tesadüfen bir araya gelme en basit ilişki biçimi olarak; (Hatipoğlu, 1994, s.17)

- Başka seviyede ilişkilerin başlangıç noktasıdır.
- Kurulmuş ilişkileri sürdürme ve geliştirme şansı sunar.
- Dış dünyaya ait bilgi kaynağıdır.
- Diğer etkinlikler için ilham vericidir.
- İnsanın uyarlama ve teşvik edilme ihtiyacına cevap verir.

Teknolojinin yalnızlaştırdığı insan için çok değerli sonuçları olan tesadüf karşılaşması, kamusal alanların önemini anlatmaktadır.

Sonuç

Toplumsal süreçlerle mekânsal biçimler ve işlevler arasındaki ilişki şehrin ilk kullanılan mekânından itibaren varlığını sürdürmektedir. Toplumsal taleplerin meydana getirdiği en önemli kentsel formlardan olan kamusal alanlar da bu ilişki türünün bir tezahürü olarak ortaya çıkmış ve o zamandan itibaren kent halkının adeta aynası olup; yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtmış, halkın talepleri, sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgili ipuçları vermişlerdir. Üstlendikleri ilk fonksiyonu zaman içinde kaybetmeyen kamusal alanlar, içinden geçtikleri tarihsel dilimlere ait farklı işlevleri de üstlenerek varlıklarını devam ettirmişler, bu arada bazı morfolojik değişikliklere de uğramışlardır.

Kamusal alanlar, kamusallığın ortaya çıkışı ve gelişimine paralel olarak; adalet arayışından, hükümdarın gücünün kısıtlanması çabalarına, iktidarla toplum veya toplumsal gruplar arasında arabuluculuk görevine kadar birçok fonksiyon ifa etmişlerdir. Günümüz bilgi toplumunda da ise adalet talebinin dile geldiği, iktidarın gücünün dengelendiği, toplumla yönetim erki arasında arabuluculuk görevi gören, insanların sosyalleştiği ve ahlâkî normların görünür olduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdüren kamusal alanlar; toplumsallaşma ve sosyalleşmeye katkı yapmakta, toplumsal taleplerin dile geldiği mekân olma özelliğini taşımakta, kentsel kimliğin oluşumuna katkı yapmakta, sosyal ve mekânsal formları karşılaştırmakta ve beklenmedik karşılaşmaların sahnesi olarak tesadüf verimliliğine katkı sunmaktadırlar.

EXTENDED ABSTRACT

**The Relationship Between Development of Publicity
and Characters of Public Spaces**

*

Hasan Taşçı

Esenler City Thought Center

Throughout the urban history, public spaces that have appeared through various forms based on the priorities and expectations of the societies have witnessed different uses according to their ontologies. While some of them have been to meet the expectations that impacted the development of public life, the rest are manifest of situations that occurred as a result of the recent. On the other hand, it is possible to say that public spaces are the reflection of ages long socio-cultural lifestyle of the societies. The relationship between these spaces and society's culture and life style is a reciprocal one that goes on in a constant interaction and communication, thus, society and the public space reproduce through building on each other.

The human experience, the emotions of human behavior and the individual senses form as the result of internal and external pressure that human beings confront. As a result of this, the question 'why and how the human opinion constantly changes towards a direction?' remains valid. Urban spaces are places where these questions find answers. From this point of view, not only public places are an element of planning but also an element of sociology. Thus, studies in this field interest the sociology as much as it does urban planning. Hence, in order to know and make sense out of a space, one should understand the conditions of the time and expectations of the society that contributed to formation of that space.

Urban spaces that occurred with cities have developed according to geography and topographical conditions along with the lifestyle, worldview, faith and life perception of its builders and the legal and economic norms. The spaces that have not been built for accommodation and not being used as homes make up the shared spaces of the city. These places have been called as public spaces since the occurrence of the public perception.

On the other hand, while the relation between the spatial form and social form is type of a reciprocal interaction, it is a better approach to give the prior-

ity to social structure. Not only human being existed before the structured space but he also formed an architectural style by adapting to the social organization that belonged to the space. Thus, it would be appropriate to say that it is impossible to give meaning and interpret a spatial organization independent of the human being's social belonging and behaviors. Accordingly, it is necessary to discuss the individual and the society within its historical context to be able explain the form and the function of urban space.

Public spaces are the space of expectation for everyone. Those who want to show their bravery, those who want tell how virtuous they are, those who expect justice all come together at the public space. If we look at the reasons of publicity that occurred in Ancient Greek, we would see two dimensions according to their functions: legal and political. Mental realities that have formed through the historical process is mainly due to complaints about injustice and the power of administrators. The first of this phenomenon is legal and the other is political. Publicity and the public space are primarily the place of openness and therefore, the place where justice appears. Along with the phenomena of citizenship, joining the administration in Greek city states have resulted in the occurrence of the term of publicity which did not exist before. Although those places where people come together have been existing for very long, the publicity in today's context has occurred at the times that the sovereignty and the distribution of justice were not in the same hands.

The publicity that was born in the beginning through the search of justice, later developed as an area where the power of sovereign was restricted by bourgeois. The principle that was put in front of the power of sovereign by bourgeois public community, which is publicity, aims actually to change this sovereignty.

There are equal powers in the society after French Revolution. On one hand administrative power and on the other bourgeois that restricts the previous. As such, the administrative power is not the aristocracy as before but the bourgeoisie. However, those that stay out of administrative subject still exist as social community against the administrators and role of the public space at that time is to mediate as peacemaker between the problematic state and society relation. In medieval times, the structure of public space appears as the one that occurs through the balance of different powers.

Public spaces that did not lose their functions within time, kept their existence through undertaking the various functions of different historical eras,

however, have undergone some morphologic changes. In line with the occurrence of publicity and its development, these public spaces have functioned as the place of seeking justice, restriction of the power of sovereign, peacemaking between the sovereign and the community and communal groups. In today's information society, they keep existing as the places of raising voice for the justice, balancing the power of government, peacemaking between the society and the administrative power, socialization and visibility of ethical norms. Public spaces also contribute to socialization, formation of urban identity and uttering of demands, unexpected encounters, comparison of social and spatial forms. Unexpected encounters also contribute to formation of new relationships, maintenance of already formed relationships and function as the source of inspiration for information that belongs to outer world.

To sum up, it is possible to say that there has always been a demand for publicity, therefore, public spaces and it has found voice and been put into practice by public. This demand has been shaped by the conditions of the era and in parallel with that, it formed the society and space. It is possible to say, this form appeared as public open spaces.

Kaynakça / References

- Alves, M.R. (2009). Çağdaş kentlerin dünyasında kültürel ve sosyal alanlar. *XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri*, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara.
- Asatekin, M. (2001). Kentin kurumsal kimliği ve kentin donatımında eşgüdüm. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Atabay, S. ve Plehvarian, N.K. (2001) Şehirselleşme ve şehir mobilyaları ilişkileri. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa tarihinde kentler*. Çev. N. Nirven, İstanbul:Afa Yayıncılık.
- Bumin, K. (1986). *Demokrasi arayışında kent*. Ankara:Kent-Koop Yayınlar.
- Elias, N. (2005). *Uygarlık süreci*. Cilt I, Çev. E. Ateşman, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Erdönmez, M.E. (2005). *Açık kamusal kent mekânlarının toplumsal ilişkileri yapılandırmadaki rolü: Büyükdere-Levent-Maslak Aksı*. Doktora Tezi, İstanbul.
- Erzen, J. (2007/334). Çevre kent mimarlık. *Mimarlık*, Mimarlar Odası,
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings using public space*. Island Press.
- Gökgür, P. (2008). *Kentsel mekânda kamusal alanın yeri*. İstanbul.

- Granai, G. ve Françoise F. (1969). *Sosyoloji ve şehircilik planları Aix-En Provence*. Çev. E. Güntekin, Ankara.
- Habermas, J. (2007). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü*. Çev. T. Bora, M. Sancar, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Harvey D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir*. Çev. M. Morali, İstanbul:Metis Yayınları.
- Hatipoğlu, H. (1994). *Kentsel yapılaşmış çevrenin oluşumunda dış mekân yaşantısının yeri ve işlevi: İstanbul Taksim Meydanı örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İbn Haldun (1997). *Mukaddime*. Cilt II, Çev. Z. K. Urgan, Milli Eğitim Bakanlığı Şark İslam Klasikleri, İstanbul:Milli Eğitim Basımevi.
- İnceoğlu, M. (2007). *Kentsel açık mekânların kalite açısından değerlendirilmesine yönelik bir yaklaşım: İstanbul Meydanlarının incelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul.
- Kaya, İ. (2001). Kamusal alan kullanımı ve ATM. *I. Uluslararası Kent Mobilyaları Sempozyumu*, İstanbul, 9,10,11 Mayıs.
- Kılıç, A. (2001). *Kentsel açık alanların kullanıcılar tarafından değerlendirilmesi: Kadıköy İskele Meydanı ve yakın çevresi*, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, R. (2007). Romanda mekânın poetiği. Ed. A. Külahlıoğlu İslam, S. Eker, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan* Ankara.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent, kökenleri, geçirdiği dönüşümler ve geleceği*. Çev. G. Koca, T.Tosun, İstanbul:Ayrıntı Yayınları,
- Nebati, N. (2020). İslâm ve batı kültürü açısından kent, muâşeret ve uygarlık ilişkileri. *Diyanet İlmi Dergi*, 56(2).
- Okay, D. (2007/334). Kentsel kimlik ve canlılık bağlamında meydanlar: Kuzey Kıbrıs'ta bir meydana bakış. *Mimarlık*, Mimarlar Odası, Mart-Nisan
- Ökten, S. (2011). Şehir, İstanbul ve mimari, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, 11, İstanbul.
- Sommer, R. (1969). *Personal space, the behavioral basis of desing*. Prentice-Hall, Inc. New Jersey.
- Tokcan, A. (2001). *Modernizm sonrası kentsel mekânda yaşanan dönüşüm sürecinin Ankara Kenti Kızılay Meydanı örneği üzerinde irdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tolstoy, L.N. (2005). *Günlükler*. Çev. İ. Kapaklıkaya, İstanbul:Anka Yayınları.
- Topçu, N.. (1998) *Kültür ve medeniyet*. İstanbul:Dergah Yayınları.
- Tümertekin, E. (1997). *İstanbul, insan, mekân*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yırtıcı, H. (2005). *Çağdaş kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Taşçı, H. (2020). Kamusallığın gelişimi ile kamusal alanların nitelikleri arasındaki ilişki. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3018-3037. DOI: 10.26466/opus.779844